

SOVJETARMÉN SOM POLITISK FAKTOR

Av jur. mag. TADEUSZ NORWID

Armén och toppmilitärerna har länge betraktats som en av de väsentligaste maktfaktorerna i Sovjetunionen. Men vilken roll spelar den under de nya makthavarna? Vilket är förhållandet till det kommunistiska partiet och den civila förvaltningsapparaten överhuvud? Tadeusz Norwid, välkänd för tidskriftens läsekrets, analyserar i denna artikel situationen.

De sovjetiska palatsrevolutionernas historia visar, att ingen sådan revolution ägt rum utan arméns ställningstagande. Den har av allt att döma utgjort en viktig faktor — i vilken grad denna faktor varit avgörande vet man ej; det kan finnas olika åsikter i denna fråga. 1953 kunde Beria avlägsnas endast tack vare att marskalkarna ställde sig på det dåvarande maktkollektivets sida, varigenom Berias maktinstrument försattes ur funktion. 1957, då kris utbröt på partitoppen mellan Krustjev- och Molotov-fraktionerna, ställde sig armén på Krustjevs sida till följd av marskalk Sjukovs beslut. Nu

senast, 1964, kunde Krustjev smärtfritt avlägsnas från makten på grund av marskalkarnas beslut att inte ingripa till hans försvar. Därför kunde den senaste palatsrevolutionen genomföras i politiska förhållanden som säkrades av den polisiära säkerhetstjänsten.

Visserligen är det den politiska makten i Sovjet som utnämner och avsätter marskalkarna, men det hindrar inte, att de toppmilitärer, som bildar en maktgrupp, vid de flesta tillfällen uppträder solidariskt och utövar inflytande på såväl partiets högsta organ som landets administrationsapparat. Man brukar kalla denna grupp för »armén» och ofta tillskriva den mycket stor betydelse som inrikespolitisk faktor både i partiets och statens liv.

Nyligen har en gammal Komintern-ledare, Severyn Bialer, publicerat en intressant artikel i aprilnumret av *The Socialist Courier*, ett kvartalshäfte som alltjämt utges av den gamla Kerenski-gruppen i USA. Bialer var före sitt avhopp inom hela kommunistvärlden känd som en av de största auktoriteterna då det gäller det inrikespolitiska livet i Sovjet. Därför är det måhända intressant att här med egna kommentarer återge en del

av hans bedömningar om sovjetarmén av i dag som inrikespolitisk faktor. Artikelnen är den enda i sitt slag som under senare år publicerats i Västern.

Tre friktionspunkter

Enligt Bialer finns det tre friktionspunkter mellan armén och den partipolitiska makten: 1) uppdelning av landets ekonomiska resurser på civila och militära ändamål på ett sätt, som skall garantera stridskrafternas effektivitet; 2) utformning av nationalförsvarets politik i alla dess aspekter: organisatoriska, ekonomiska och utrikespolitiska och 3) partiets roll i stridskrafternas organisation och inre liv.

Det är arméns behov och rustningarnas krav som sedan flera år påtvingat regimen principen om den tunga industriens prioritet i landets ekonomiska politik. Armén reagerar mycket känsligt mot varje underminering av denna princip och är misstänksam mot partiledare som vill övergå på den andra linjen, d. v. s. den som ger prioritet åt konsumtionsindustrien. Marskalkarna anser, att den sistnämnda linjen inte kan realiseras på annat sätt än på bekostnad av arméns ekonomiska anspråk. På dessa grunder ogillade armén den s. k. Malenkov-linjen 1954 och senare Krustjevs sista linje. Därtill reducerade Krustjev betydligt de konventionella truppernas antal och minskade deras officerskader för att kunna bygga ut de moderna

vapenslagen. Toppmilitärerna är konservativa; de har måhända inget emot uppbyggandet av kraftiga, moderna vapenslag, men de motsätter sig instinktivt varje försök till reducering av de konventionella styrkorna. Krustjevs antydningar om fortsatt reducering av militärbudgeten, uppenbarligen i samband med det ökade behovet av investeringar inom jordbruket, utgjorde sannolikt det egentliga skälet till att armén vägrade ge honom fortsatt stöd. Det kan därför anses vara problematiskt vilken attityd armén nu intar i förhållande till Krustjevs efterträdare, vilka de facto övertagit hans politik, i vilken principen om den tunga industriens prioritet åsidosatts.

Armén insisterar på att delta i partiets viktigaste utrikespolitiska beslut. Detta krav framställes allt kraftigare ju mera militärtekniken utvecklas. Bland marskalkarna anses det som ett axiom att den civila makten, bestående av partiets toppmän, för närvarande inte har några möjligheter att fatta utrikespolitiska beslut av vikt utan att konsultera militärerna. Krustjevs misslyckande i Berlin-krisen 1961 och de kända resultaten av försöken att bygga raketbaser på Kuba, 10 000 km från sovjetgränserna, hade sin grund i otillräckliga konsultationer med militärerna då det gällde företagens sista fas, d. v. s. förhandlingarna med USA. Dessa Sovjets politiska motgångar har på sistone ökat marskalkarnas skepticism gentemot de civila partiledar-

nas förmåga att ensamman fatta utrikespolitiska beslut, allt enligt Bialer.

Partiet och armén

Den största friktionsytan utgörs av förhållandet mellan partiet och armén. Alltsedan revolutionstiden 1917 har partiet varit beslutat att kontrollera militärernas lojalitet, oberoende av deras grad. Successivt har skapats en stor partipolitisk apparat för utövandet av denna kontroll i form av politisk förvaltning av armén. Detta politrukcentrum är ansvarigt inte bara gentemot arméns högsta ledning utan också direkt lydande under partiet och dess civila organ. Av många skäl känner sig marskalkarna och hela officerskåren illa berörda av organisationens princip som bygger på misstanke rörande deras lojalitet gentemot sovjetstaten.

Mot bakgrunden av Sovjets nuvarande ekonomiska läge och dess alltmera komplicerade utrikespolitiska position verkar det mycket sannolikt, att den nuvarande sovjetledningen blir tvungen att fatta många beslut, vilka kan komma att strida mot arméns traditionella inrikes- och utrikespolitiska inställning. Man kan således vänta sig, att partiet kommer att söka påtvinga armén sina beslut. Detta blir i nuvarande förhållanden, då marskalkarna kan ha sina reservationer vad den civila partimaktens stabilitet beträffar, inte lätt. Krustjevs smärtafall utgör en färsk illu-

stration. Den pågående maktkampen bland Krustjevs efterträdare minskar ytterligare möjligheterna till ökad auktoritet hos partimakten i militärernas ögon. Ju mera instabil makttoppen är, ju mera de politiska striderna mellan fraktioner och grupperingar inom centralkommittén (CK) tilltar, desto mera växer betydelsen hos den grupp av toppmilitärer, vilken ingår i partiets högsta organ.

När allt kommer omkring, utgör stridskrafterna i Sovjet den mest perfekt centraliserade maktapparaten. I spetsen för den står officerskåren, som utgör den mest homogena och integrerade delen av Sovjets politiska elit. Enligt marskalk Malinowskijs uttalande på den XXII. kongressen tillhör 82 procent av alla officerare och meniga antingen partiet eller Komsomol. Därför utgör armén en värdefull faktor som politiskt stöd för varje fraktion inom partiledningen. Armén som det starkaste maktinstrumentet utgör i Sovjet också en betydande politisk faktor, trots partiets alla ansträngningar att så långt det är möjligt hålla marskalkarna borta från det egentliga maktcentrat. Endast en gång i Sovjets 48 år gamla historia har det hänt, att en marskalk varit medlem av CK-presidiet (politbyrå). Det gällde marskalk Sjukov år 1957, då han invaldes där på grund av sina förtjänster vid elimineringen av den partifientliga Molotov-Malenkov-gruppen. Sjukovs karriär blev emellertid kort-

varig; efter tre månader eliminerades han från såväl parti- som militära befattningar, anklagad för »Bonaparteism». Han gjorde sig skyldig till en politik som strävade efter begränsning av politrukmakten inom armén.

Armén som politisk symbol

Vad betyder armén som politisk symbol? I realiteten finns det endast 40 toppmilitärer. Det är främst försvarsministern och ÖB plus två av hans första ställföreträdare plus sex andra, vilka står i spetsen för olika vapengrenar eller arméns förvaltning. Dessutom kan inräknas befälhavarna för de olika militärområdena, för ockupationsstyrkorna i Östtyskland, Polen och Ungern, amiralerna i spetsen för de olika flottorna och befälhavarna inom det civila och militära luftförsvaret.

Dessa 40 män disponerar över den största organiserade fysiska styrkan i Sovjet, de leder en professionell organisation, kännetecknad av stark esprit de corps. De har under sig cirka 3,3 miljoner män, d. v. s. 6,5 procent av alla sovjetryska män mellan 15 och 64 år. Därtill disponerar de över mer än 20 procent av nationalinkomsten, d. v. s. över så gott som alla medel inom den faktiska militärbudgeten.

Man kan, på basis av tillgängliga sovjetryska källor, få del av en närmare karakteristik av dessa 40 militära toppmän. Deras medelålder är mycket hög, 61 år — mycket högre än den analoga siffran bland

Västmakternas toppmilitärer. Marskalk Malinowski är 66 år, marskalkarna Tjukov och Viersjinin är båda 64 och marskalk Bagramian är 67 år. Den senast till chef för atom- och raketvapnet utnämnde marskalk Krylov är 61 år gammal. Den yngste i gruppen är amiral Gorsjkov, som bara är 54 år. Inom hela gruppen möter man en motvilja, för att inte säga motstånd, mot pensioneringstanken. Åldern verkar inte att utgöra något hinder för en mans utnämning till en annan post, högre än den han nyss lämnat. Marskalk Sacharov var t. ex. 66 år gammal då han utnämndes till stabschef 1964 efter marskalk Birusovs bortgång vid en flygkatastrof.

Av dessa 40 män intar 22 de högsta posterna av central betydelse och 18 står i spetsen för stora territoriella enheter. Inom den första gruppen är medelåldern 63, inom den andra 59. Som jämförelse kan anföras, att åldern hos fem olika vapengrenschefer i USA ligger mellan 53 och 58 år, att marskalk Malinowskijs motsvarighet, USA:s försvarsminister Robert McNamara är 48 år, att hans ställföreträdare, Sirius Vanse, är 47 år och att armé- och flottchefer sällan är äldre än 50—53 år. Ur nationalitetssynpunkt finns i den sovjetiska 40-mannagruppen 10 män av ukrainskt ursprung, två av vitryskt, en armenier, en georgier och en jude. Det höga inslaget av ukrainare tolkas som en följd av Krustjevs maktperiod. Han beford-

rade de officerare som han kände personligen under kriget i egen-skap av högste politruk vid den ukrainska fronten och under stalingradslaget, där ukrainska trup-per spelade en betydande roll.

Bondeursprung

Nästan alla marskalkar och generaler, tillhörande den ovan-nämnda 40-mannagruppen, är av bondeursprung. Det är den militära karriären som givit dem möjlighet att lämna sin miljö för att nå top-pen. Så gott som alla började sin militära tjänst mycket tidigt, 14 av dem var inte mer än 16—17 år. I medeltal har var och en av dem varit i militärtjänst i 41 år och har aldrig utövat något annat yrke. De har uteslutande armén att tacka för sin utbildning och sitt sociala avan-cemang.

36 av de 40 nådde sin första underofficersgrad först i sovjet-armén. Endast marskalkarna Malinowskij och Koniev och general Batiev hann vara underofficerare i tsarens armé och bara en enda marskalk, Bagramian, hade officersgrad redan i tsararmén. 35 av de 40 toppmilitärerna har högre militär utbildning, fyra har diplom från vanliga högskolor.

Man skulle kunna säga, att de sovjetryska toppmilitärerna utgör en professionell grupp på analogt sätt som i västerländska stater. Det stämmer i stort, men på en punkt är skillnaden mycket stor; sovjet-marskalkarna utgör en grupp krigs-specialister i en armé, i vilken po-

litiska motiv, politisk ideologi och kunnighet i att intaga den rätta politiska attityden utgör en integral del av deras yrke.

Flertalet av de 40 gick in i partiet som professionella militärer; många av dem gjorde det i sin ungdom och av opportunistiska skäl. Endast få av dem har någon gång utövat politrukfunktioner och i så fall bara under mycket kort tid. Men detta till trots har alla dessa toppmilitärer bättre politisk legitimation och bakgrund än någon annan grupp inom partiet för närvarande — just tack vare sin ålder. Så gott som alla var verk-samma redan då revolutionen var ung. 23 av dem deltog i inbördes-kriget 1919—1920 som soldater och officerare i den nyskapade Röda armén. Vissa av dem, som t. ex. marskalk Sacharov, generalstabens nuvarande chef, tog aktiv del i händelserna i oktober 1917.

Till skillnad från marskalkarna känner den överväldigande delen av de nuvarande politiska ledarna dessa händelser endast genom historieläroböckerna. Dessa 40 militärer utgör de facto den grupp som inträdde i partiet genomsnittligt räknat 1927 (medeltalet mellan det äldsta och yngsta årtalet på parti-legitimationerna). Om man på samma sätt går igenom de nuvarande CK-presidiemedlemmarna, kommer man fram till år 1931. Därtill är CK:s nuvarande förste sekreterare Bresjniev den yngste i den sistnämnda gruppen. Ännu under Stalin-tiden var de civila

partiledarna äldre än de militära vad partiålder beträffar. Nu är det tvärtom. Det är uppenbart, att all inblandning av de civila partiledarna då det gäller militära frågor för närvarande kompliceras ytterligare av militärernas insikt om sina positioner som seniorer.

Den politiska utbildning som de höga militärerna fått skiljer sig i grund och botten inte mycket från de höga civila partiledarnas. Undervisningen i de doktrinära och politiska ämnena i de högre militärskolorna bedrivs på nästan samma sätt som i de högre partiskolorna. Därför tar de höga militärerna aktiv del i landets politiska liv. Cheferna för militärområdena är ofta utvalda ur de delrepublikanska partiernas centralkommittéer och de delrepublikanska CK-presidierna (däremot ej ur hela unionens CK-presidium). 20 av de 40 höga militärerna ingår i Sovjetunionens centralkommitté som medlemmar och suppleanter. Den militära gruppen i CK är proportionellt sett inte stor, den pendlar mellan sju och åtta procent av hela CK:s sammansättning. Men tack vare att denna grupp präglas av solidaritet och gemenskap i högre grad än vad som är fallet inom andra politiska grupperingar inom CK, är dess inflytande mera betydande än numerären låter ana. Styrkeförhållandena inom CK är för närvarande av sådan art, att den militära gruppen allt oftare har tillfälle att spela rollen av tungan på vågen. Det är de 22 militärmedlemmarna i CK som

för arméns talan i politiskt, militärt, tekniskt och ekonomiskt avseende. Om en partimedlem förklarar, att armén önskar ha det på det ena eller andra sättet, betyder det, att det är de 22 militära medlemmarna av Sovjetunionens CK han avser.

Den nuvarande betydelsefulla roll som arméledningen spelar på det politiska planet bygger på tre stora händelser i de sovjetiska stridskrafternas historia.

Stalins utrensningar

Den första är Stalins stora utrensningar i mitten av 30-talet, då större delen av den högre officerskåren förintades. Förlusterna inom den högre officerskåren under det andra världskriget var betydligt mindre än under utrensningarna. Under sådana förhållanden hade de lägre officerarna under kriget mycket större chanser till befordran än de annars skulle ha haft. Den nuvarande militärledningens 40 män består av sådana officerare som hade turen att överleva utrensningarna. (Undantaget utgörs av marskalk Rokossovskij. Han satt i fängelse och torterades, men då kriget bröt ut släpptes han fri och utnämndes till chef för en av arméerna). Alla militärerna innehade före 1937 kommandoposter på ungefär regements- eller bataljonsnivå, och till följd av utrensningarna befordrades de ofta automatiskt till högre poster.

Den andra av de händelser som ligger till grund för arméns nuva-

rande ställning är givetvis själva kriget. Redan den första beröringen med det moderna tyska krigsmaskineriet bevisade sovjetarméns otidsenlighet och den sovjetryska officerskaderns utbildningsbrister. Men sovjetofficerarna visade sig vara begåvade, de lärde fort och relativt unga officerare uppnådde snart höga poster som divisions- och arméchefer i Sovjets enormt snabbt växande stridskrafter. Namn som Malinowskij, Koniev, Rokossovskij, Tjujkov, Jeremienko och andra är förbundna med det andra världskrigets stora slagfält. De officerare, som vid krigets början var chefer för regementen och brigader, deltog i segerparaden 1945 som befälhavare för arméer och fronter. Den nuvarande försvarsministern och ÖB, marskalk Malinowskij, innehade före krigsutbrottet en blygsam lektorspost i Krigsakademien — vid krigets slut var han befälhavare för hela Bortre Orienten. Marskalk Gretjko var före kriget stabschef i en av de talrika divisionerna; vid krigsslutet var han ställföreträdande chef för hela den ukrainska fronten.

Den tredje faktor som bidragit till sovjetarméns politiska betydelse utgörs av Krustjevs maktövertagande. Under krisen med Molotov-Malenkov-gruppen 1957 spelade armén den avgörande rollen för Krustjevs seger; det var marskalk Sjukov som ställde militärflygplan till Krustjevs förfogande för snabbt sammankallande av CK-plenum, bestående av hund-

ratals över hela Sovjetunionen spridda CK-medlemmar. Bortsett från episoden med marskalk Sjukov själv, som först belönades med en hög post i CK-presidiet men som snart totalt eliminerades ur både det politiska och yrkeslivet, visade sig Krustjev tacksam mot arméns högsta ledare. Många av dem befordrades snabbt till höga poster inom armén och invaldes därvid i CK. Man måste komma ihåg, att CK-plenum från 1957 åter är den egentliga maktkällan i motsats till förhållandena under Stalin-tiden, då CK-presidiet självständigt fattade alla beslut utan hänsyn till CK-plenums godkännande. Det var naturligt att Krustjev favoriserade de militärer som han kände personligen under det stora slaget vid Stalingrad och under den ukrainska arméns fälttåg, då han fungerade som politisk kommissarie.

Krustjev hade således alla skäl att räkna med lojalitet hos de höga marskalkar som gjorde sina toppkarriärer under hans maktperiod. I realiteten var läget emellertid annorlunda. Krustjev var ständigt tvingad att söka kompromissa med de av honom själv befordrade höga militärerna och att stå emot deras politiska påtryckningar, särskilt när hans utrikespolitik och ekonomiska politik inte sammanföll med militärernas intressen och åsikter. De principiella motsättningarna mellan den militära och civila ledningen i Sovjet har skärpts efter Kuba-krisen 1962 och efter offent-

liggörandet av jordbrukskrisen, ur vilken en utväg kan sökas huvudsakligen genom nedskärning av militärutgifterna.

Politrukerna

Arméns efter Krustjevs fall på nytt stärkta position resulterar å ena sidan i en tendens hos partiledningen att skärpa sin politiska kontroll över officerskåren, å andra sidan i stämningar av motvilja inom officerskåren i förhållande till arméns politiska förvaltning, d.v.s. politruk-kåren, påstår Severyn Bialer i sin artikel. Mot denna bakgrund börjar den 56-årige generalen Alexej Jepisjev bli en alltmera omstridd person i egenskap av högste chef för politruk-kåren i armén och flottan. Han utnämndes av Krustjev 1962 med klart syfte att öka partiets kontroll över armén och var redan från början mycket impopulär bland de högre officerarna.

Jepisjevs karriär har haft ett förlopp som inte kan skapa något större förtroende för honom inom officerskåren. Endast några få år i ungdomen fungerade han som aktiv officer och senare som politruk av lägre grad under kriget. I övrigt har hans politiska karriär utvecklats sig utanför armén och politruk-kåren i hans egenskap av högre partifunktionär och tjänsteman. Värst av allt är att Jepisjev var vice minister i säkerhetspolisministeriet MGB (som minister fungerade Ignatiev) under den tid, då Stalin förberedde sin andra stora

utrensning, 1951—1953. General Jepisjevs framtidsöde kan betraktas som utslagsgivande för arméns politiska dynamik. Stannar han på sin post, betyder det att den nuvarande partiledningen fått kontroll över arméns ledning; avgår han, kan detta tolkas som arméns tilltagande inflytande.

Dessutom finns det andra indikatorer som kan tala om arméns styrka som politisk faktor såsom nya utnämningar på de högsta militära posterna och den turordning, enligt vilken de nuvarande marskalkarna pensioneras, de militära budgetanslagens dimensioner och storleksordningen hos reduceringarna i detta avseende, valet av officerare till partiets högsta organ under den stundande XXIII. partikongressen, synliga meningsskiljaktigheter mellan generalerna och politikerna i viktiga utrikespolitiska frågor etc. Man kan inte någorlunda exakt förutse vilken politik som armén kommer att föra om dess auktoritet och inflytande på partitoppen ökar, men redan nu kan man karakterisera de allmänna utvecklingslinjer inom sovjetpolitiken, vilka skulle komma att understödjas av arméns inflytande.

Vad den ekonomiska politiken beträffar är militärerna fientligt inställda gentemot alla slag av experimenterande inom de produktionsgrenar som är ur militär synpunkt betydelsefulla och de är för en fast produktionsplanering, speciellt vad den moderna vapenproduktionen beträffar. De insisterar

på att landets produktionsplanering skall ge dem säkra premisser för utarbetandet av strategiska planer. Armén som sådan är också för en liberalisering av kolchossystemet, ty under nuvarande förhållanden är rekrytmaterialet från landsbygden undermåligt vad den fysiska och psykiska utvecklingen beträffar ungefär på samma sätt som före kriget. Dessa brister kan sätta de blivande soldaternas lojalitet gentemot regimen på spel.

På det utrikespolitiska området är marskalkarna benägna att snabbare dra slutsatser av ett visst politiskt läge än vad den civila partiledningen brukar göra. Som exempel anför Bialer att marskalk Sjukov 1956 insisterade på att Sovjet

skulle göra militär intervention i Polen. Hans motiv lär ha varit av rent strategisk art: Sovjet kunde inte kosta på sig obeslutsamhetens lyx i Tysklands förgård. De höga militärerna är vidare mera känsliga än politikerna för sådana begrepp som nationell stolthet, Sovjetunionens ära o. s. v. på det internationella planet. De är, enligt författaren av den refererade artikeln, mindre benägna för kompromisser under de olika lokala kriser som ingår i verklighetsbilden av det kalla kriget. Däremot verkar armén vara betydligt mera försiktig vad beträffar bedömningen av egna och den potentiella fiendens styrkeförhållanden i situationer, där risk för storkrig föreligger.

OM objektivitet

All eftersträvad objektiv vetenskaplighet till trots bliva de statsrättsliga systematiseringarna städse färgade av sina författares personliga åskådningar i politiska ting.

Svensk Tidskrift 1915